

ISTVÁN FRIED

LAUDATIO

Literární komparatistika prochází poslední dobou mnohými změnami, jež na jedné straně formulují pochyby nad odhalováním vztahů a styků mezi autory a literaturami, na straně druhé pak považují za patrně hlavní úkol komparatistiky vzájemné čtení textů, interpretaci literárních děl jako palimpsestů a setkávání „vlastního“ a „cizího“. Slovo budiž o interkulturalitě, intermedialitě a zdaleka ne v poslední řadě o intertextuálnosti.

Češi a Maďari se od středověku setkávali na pozadí dynastických vztahů i nepřátelství. Setkání králů roku 1335, na němž vysvitla naděje na možnost virtuální Střední Evropy, humanistické paralely i společná panovnická dynastie Jagellonců umožnily vzniknout novým úvahám o spolupráci. Příslušnost k habsburským držávám pak měla za následek staletí vývoje obou zemí v rámci jedné monarchie. Již jen pro vzájemnou jazykovou vzdálenost se v rozdílné historii vytváření obou dvou kultur znatelně a se střídavou intenzitou projevovalo cítění vlastního i cizího. Povaha paralel a rozdílů je patrná a dokumentovaná nejvíce na období národního obrození, méně na období osvícenství, mnohem více na desetiletích romantiky - a badatelé národní charakterologie se z těchto paralel a rozdílů snaží vyvodit vzájemně protikladné „české“ a „maďarské“ vlastnosti.

Profesor Richard Pražák zhodnotil historicitu česko-maďarských historických/literárních/kulturních styků, zpracovav předchozí (nikoliv nevýznamné) monografie a studie, které ovšem nestály ve středu obecného badatelského zájmu. Témata, která si vytyčil, nebyla tedy pro něj tabulou rasou, přesto se ovšem neváhal pít po archivech, studovných rukopisů, oddělení časopisů knihoven, po divadelních archivech a začal shromažďovat materiál, aby z něj vytvořil koncepci, jejímž výsledkem budou nebo mohou být syntetizující díla. Nejprve se přirozeně ponořil do období osvícenství. Jednak proto, že těchto několik desetiletí bylo v česko-maďarském historickém bádání zaznamenáno jako období

pozitivních vztahů, což bylo podpořeno významnými pracemi, například profesora Josefa Macúrka, který byl z hlediska metodologie historické práce jedním z předchůdců a učitelů profesora Pražáka; jednak proto, že toleranční patent uvolnil ve zkorumpovaných feudálních společnostech mobilitu, uvedl moderní ideje vztahující se na řízení státu a přeměnu struktury společnosti na otevřenou, a v neposlední řadě umožnil přehodnocení vědeckosti a cílů a možností literatury v těch zemích Střední Evropy, v nichž v předchozích stylových obdobích barokní myslitelé na jedné straně fungovali ve znamení latinského písemnictví, na straně druhé pak důležité umělecké výsledky nevznikaly na poli literatury, ale byly znatelné na poli architektury, hudby a malířství.

Maďarská reformovaná inteligence působící v Čechách a na Moravě přinesla v projevech svobodnějšího náboženského života zásadní novum, a možná i (z hlediska historie vzájemných vztahů do budoucnosti) badatelské zkušenosti s touto problematikou dozrály v další úseky Pražákova vědeckého díla, které umožnily vyobrazení významu životních drah Josefa Dobrovského a Ference Kazinczyho. Po jednotlivých průzkumech ukázal, že Dobrovský, který sehrál hlavní roli v založení vědeckého pojetí slavistiky, zanechal nesmazatelný vklad i v oblasti hungaristiky a ugrofinistiky a svá středoevropská bádání neomezoval pouze na slavistiku vylučující hungaristiku ze svého zájmového pole. Jestliže byl Ferenc Kazinczy vytrvalým a trpělivým bojovníkem za novou školskou politiku následující po tolerančním patentu a svůj komplementární vztah k patriotismu i kosmopolitismu vyjádřil v dopise Srbovi Lukianu Mušickému, ale i v jiných textech, a svou činností ilustroval přednacionalistickou humanitu a porozumění v duchu Lessingových a Herderových zásad, typologická analogie těchto dvou „osvícenců“ by mohla být krásným příkladem i pro dnešní supervědu fungující pod názvem „cultural studies“. I proto, že na tuto typologii navázala typologická studie další, typologie jazykového obrození, řečeno slovy německého vzdělance: Sprachanschluss, v kontrastu s jazyky, které literární jazyk (Hochsprache) založily na jednom z nářečí. Studie z této oblasti se vymykají z úzkého oboru jazykových vztahů a popisují lpění na „evropském jazykovém standardu“ a způsoby jazykové emancipace, to vše s porozuměním pro perspektivy jazykového obrození, které závažností zdaleka přesahují jazykovědnou perspektivu a které jsou základem pro následující období jazykového nacionalismu. Tento jazykový nacionalismus nebyl jedinou charakteristikou následujícího období a nebyl ani jeho jedinou možností, ačkoliv v pracích Kazinczyho i Dobrovského nalezneme vedle „středoevropské“ perspektivy i perspektivu „nacionální“, kterou rozvinuly ve svém ideovém světě generace následující. A ještě jedna paralela: Dobrovský pochyboval o pravosti Zelenohorského rukopisu, byl zastáncem kritiky pramenů, filologické erudice, pragmatické kritiky. Kazinczy pak polemizoval s názory nekritických přívrženců nereflektovaného pojetí maďarské historie

a literatury, v neposlední řadě v duchu humanistických (rein Menschlich) idejí výmarské klasiky.

Další výzkumy česko-maďarských vztahů založil profesor Pražák na oblasti z velké části rovněž neprobádané. Jeho cíl zněl celkem skromně: přál si odkrýt pozadí přítomnosti a činnosti umělců českého původu na území Uher (samozřejmě s oporou o rukopisy a archivní prameny), se zvláštním zřetelem na divadla, divadelní hry, herce a hudebníky v historii uherských německojazyčných divadel, divadelních her a divadelních hnutí. Šlo/jde o to, že právě v období národního obrození nelze označit německojazyčnost za faktor bránící národně kulturním snahám (jen v menší míře a to spíše z pozdější perspektivy), ale za nástroj pro vzájemnou informovanost a vzájemné zprostředkování kulturních výbojů. Právě díky znalosti němčiny se umělci narození v Čechách bez velkých obtíží začlenili do kulturního života, zde konkrétně uherského, pro něž byla charakteristická mnohojazyčnost, s malou nadsázkou můžeme říci i multikulturalita. Ve shodě s vícejazyčností čtenářů a posluchačů, s existencí jazykově smíšených oblastí, s „plurilingvismem“ tradice vznikají i v hudbě formace, typy divadelních her, které přežijí svou dobu a jejichž pozdější variantu, která ovšem odráží dobu svého vzniku, nazve Béla Bartók „středoevropským hudebním žargonem“. V pokusu o první přiblížení lze samozřejmě pouze konstatovat, že umělec, hudebník nebo herec přechází z jednoho německojazyčného prostředí do druhého. Ale už zde je třeba poznamenat, že pražská a budínsko-pešťská němčina, německá literatura, tisk, divadlo atd. jsou si vzájemně sice neobyčejně blízké, ale ve skutečnosti jde o varianty německojazyčné kulturality, kterou lze sledovat z perspektivy rozvinuté žurnalistiky na území Zemí koruny české – případně uherské – v období fin de siècle (Pester Lloyd, Prager Presse, Prager Tagblatt) a z perspektivy pražské německojazyčné literatury (i podstatně skromnější německojazyčné literatury budapešťské), která v mnoha ohledech ovlivnila evropské literatury. Z bádání profesora Pražáka vyplývá, jak nesmírně užitečné je nejen spojení shodných nebo podobných recepčních proudů, ale jak plodná jsou i prostá zjištění toho, co přinesli umělci z českého prostředí do prostředí maďarského. Vyzdvihnu dva příklady z materiálu, který profesor Pražák objevil: jeden se vztahuje na činnost herce Girzika (Jiříka) v pešťském německém divadle a dramatice, druhý se týká dirigenta a skladatele Tučka, který se stal jedním z významných představitelů pešťského hudebního života. Herec Girzik připravil svými hrami na maďarská témata půdu pro dramatické uvedení maďarských historických narativ, je autorem hry o prvním uherském králi Svatém Štěpánovi, kterou pak do maďarštiny přeložil a adaptoval autor první novodobé maďarské národní tragédie József Katona; skladatel Vincenc Tuček svou životní dráhou (Čechy, Vratislav, Vídeň, Pešť) a hudbou reprezentuje jeden z typů středoevropského uměleckého života a představoval vzájemnou propojenost těchto kulturních okruhů.

Práce profesora Pražáka se za desetiletí významnou měrou rozšiřovala. Jeho síly se upnuly v první řadě na historiografii, dá se říci, že od osvícenství se vypravil v čase zpět i dopředu a ve svých textech postihnul téměř celé dějiny Maďarů a Maďarska. Dodám k tomu, že v historických studiích sloužil duchu interdisciplinarity, nikdy nepsal pouze politické dějiny, ale do svého obrazu historie zahrnul jako nedílnou součást i prvek dějin umění, český čtenář tím pádem získal o historii Maďarska skutečně komplexní představu. Profesor Pražák obohatil maďarskou historiografii již tím, že ji sledoval z odlišného aspektu, z pohledu tradice české historiografie a v tom, a pouze v tom, se ukázal být nástupcem Františka Palackého. Palackého ambivalentní vztah k Uherskému státu a maďarským snahám je známý, známé je i to, že maďarská recepce Palackého, která je podobně ambivalentní, patří v česko-maďarských vztazích k pozitivům, Maďarská akademie věd jej zvolila externím čestným členem. Profesora Pražáka přijala maďarská věda jako hungarologa, s pochopením k odlišnosti jeho názorů na maďarské dějiny v mnoha aspektech. S uznáním shledala, že v knihách a studiích, v nichž obsáhl rozsáhlý materiál, se pokouší o prezentaci možného způsobu historické rekonstrukce. Pro jeho činnost není charakteristické jen to, že jde zpět ad fontes, k pramenům, ale i to, že počítá se stanoviskem maďarské historiografie jako se stanoviskem možným, a nesnaží se vytvářet soudy, ale pokouší se ukázat kontinuitu. I jeho zdánlivě vedlejší práce, jako jeho české vydání Deníku z vězení Ference Kazinczyho, dává najevo, že vydáním textu míří výše, než k regionálním dějinám Brna, výše než k redakci zážitků jednoho maďarského spisovatele zapsaných v deníku, kniha je podstatnou kapitolou o extremitách česko-maďarských vztahů.

Dále bych se dotkl činnosti profesora Pražáka, o níž se nedá říci, že by byla úzce spjatá s filologickými výkony, ale tím více je třeba ji vést v patnosti v historii literatury.

Obraz by nebyl úplný, kdybych nepromluvil o osobnosti veřejného života, která se pohybovala mezi Čechy a Maďary i na této rovině. Profesor Pražák se účastnil kongresů Mezinárodní maďarské filologické společnosti (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság) nejen jako přednášející, ale jako aktivní člen pomáhal společnosti v její činnosti. V Brně založil kabinet, který skýtal nejen možnost naučit se maďarskému jazyku, ale právě díky činnosti profesora Pražáka nabízel možnost získat znalosti o dějinách maďarské kultury a reálií. Byl mnohostranným iniciátorem a pilným dělníkem české hungarologie. V Brně organizoval porady, na nichž mohli společně problémy prodiskutovat Češi společně s Maďary a Slováky. Nelze vyčíslit, jak často se profesor Pražák aktivně účastnil konferencí na maďarskou tematiku, v Maďarsku i mimo ně. A zdaleka ne na okraj: po čtyři roky reprezentoval Českou republiku v Maďarsku jako velvyslanec, aby vedle běžné diplomatické práce nebo spolu s ní udržoval úzké vztahy s dělníky na poli maďarské kultury a samozřejmě také maďarské bo-

hemistiky (a samozřejmě nejen s nimi). Budapešťské České centrum se tehdy stalo dějištěm vědeckých konferencí a bylo otevřeno pro badatele na poli česko-maďarských vztahů.

Nelze zpochybnit, že k disciplinám srovnávací literatury patří i historie vědeckých vztahů, respektive bádání o životním díle vědeckých osobností, které reprezentují a uskutečňují vědecké souručenství, kteří svou osobností zaručují (v tomto případě) kontinuitu česko-maďarských styků. Zkušeností bádání „cizího“, jiného vytvářejí vklad pro poznání vlastního a vlastní sebeidentifikaci. Životní dílo Richarda Pražáka je každopádně vhodným příkladem pro komplexnost, soudržnost v bádání o česko-maďarských konfrontacích na vysoké úrovni. V tomto smyslu nejen pouze přispívá k existenci duchovní Střední Evropy, ale zároveň ji na vysoké úrovni reprezentuje.

Jsem si dobře vědom toho, že jsem ve své zmínce o životním díle profesora Pražáka jako vědce silně redukoval. Nezmínil jsem jeho práce z oboru slovakistiky, nezmínil jsem, že na univerzitě dlouho přednášel historii východní Evropy, nezmínil jsem jeho (nikoliv pouhé) exkursy do ugrofinistiky, finské literatury, obzvlášť tu chybí posouzení jeho studií na česko-moravské téma. Hovořil jsem o tom, co lze považovat za „kmenový materiál“ tohoto díla. Příspěvky vydané na počest Richarda Pražáka dobře ukazují, jak může souviset rozprava na nemaďarské téma s jeho pracemi. Já sám jsem již dlouho jeho čtenářem, sleduji jeho životní dráhu a dopředu se omlouvám za shrnutí svého referátu: mám čest pohovořit po vědecké a lidské stránce o zásadním životním díle (životě a díle), která neuzavírá, ale otevírá další bádání. Kupí se přede mnou zásadní díla, čekají na pokračování. Činnost profesora Pražáka se před námi vypíná nejen pro své česko-maďarské souvislosti, ale ve své celistvosti jako příklad našeho společného středoevropanství.

Přeložila Marta Pató

